

VASILE PÂRVAN, UN POSIBIL CANDIDAT LA PRIMATUL ROMÂNIEI

de ALEXANDRU ZUB

Contemporanii au fost șocați de prezența ăspus de austeră a lui Vasile Pârvan, percepută de cei mai profunzi ca un mesaj cu totul aparte, menit să zguduie conștiințe, să impresioneze și dincolo de existența fizică a savantului. Sinceritatea atitudinii, „fierberea problematică”¹, incursiunile făcute în zonele abisale, fie și la ocazii solemne, totul indică un „personaj” ieșit din comun, a cărui bibliografie nu făcea decît să-i confirme excepționalismul.

Idealul său intim, s-a mai spus², era să îngemăneze erudiția de tip renanian cu o bună deschidere filosofică și o dicție festivă, menită să impresioneze. Analogia cu Ernest Renan nu trebuie limitată însă la erudiție. Ea poate fi extinsă legitim asupra interesului pentru spiritualitate, mistică, interferențele religiei cu arta etc. Impresia de spirit mistic, preocupat de „sensul religios al vieții”³, era destul de răspîdită și o regăsim, sub o formă sau alta, la mai toți cei care l-au portretizat. Nu interesează aici exactitatea impresiei respective. Menționăm numai că ea a făcut carieră, prin contagiune și clișeizare, constituind apoi un handicap serios în restituția operei sub regimul comunist.

Unii contemporani se arată alergici față de mesajul pârvanian, uitînd poate că marele învățat pornea de la nevoia reconsiderării istoriei în sens spiritualist, ca „devenire și ακη a vieții”⁴. Căci „unde nu e viață spirituală, nu e istorie”. Iar a profesa în acest domeniu presupune „darul de a percepe spiritualul”, atitudine creatoare⁵. Toată istoria e, în fond, o transcendere a biologicului, spiritualizare continuă. Aici trebuie să căutăm și temeiul rezistenței lui Pârvan la eroziunea timpului.

Deși nu l-a putut asculta, generația următoare a fost mai puternic marcată de așa-zisul lui misticism, deloc teologic, cum îl știa G. Călinescu, mare exeget căruia Magistrul de la Roma îi amintea de „pas-torul Brand al lui Ibsen, cu haina neagră, încheiată auster pînă sus”⁶.

1. G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, Madrid, 1980, p. 862.

2. *Ibidem*.

3. V. Pârvan, *Scrieri*, București, 1981, p. 173.

4. Virf, plenitudine (gr.).

5. G. Călinescu, *op. cit.*, p. 863.

6. *Ibidem*, p. 863-864.

În același timp, T. Arghezi îl definea ca „un pastor de congregație calvină”⁷, iar în altă parte evoca „pelerina lui de dominican”⁸. Nu e de mirare că a continuat să intrige pe comentatori, de la E. Lovinescu⁹ până la ultimii interpreți ai operei¹⁰.

E o dispută deschisă pe care noi lecturi ar putea-o, desigur, nuanța și spori. O cale, în acest sens, poate fi analiza textelor pârvaniene deja în circulație. Alta, mai puțin spornică și mai rară, e aceea a textelor inedite pe care hazardul cercetării le-ar mai pune în lumină. Această a doua șansă ni se oferă acum prin câteva scrisori încă nepublicate.

Este vorba de cinci misive adresate de Pârvan preotului I. D. Petrescu din București, cunoscut muzicolog și om de cultură implicat în dezbaterile pentru înnoirea bisericii după primul război mondial.

Am atras deja atenția asupra lor, nu doar bibliografic, mai de mult.¹¹ Ele au mai fost utilizate într-un scurt istoric al creării patriarhatului român¹². Iată împrejurările.

La 1 ianuarie 1919, mitropolitul Ungrovlahiei, Conon Arămescu-Donici, se retrăsese la Cernica și scaunul de primat era liber. Îl suplinea arhiereul Platon Ciosu Ploieșteanul¹³, însă circumstanțele de după război reclamau o limpezire și în acest domeniu, mai ales că la Congresul preoțesc de la Sibiu (6—8 martie 1919) se și preconiza înființarea patriarhatului românesc, iar Consfătuirea bisericească de la Sinaia (12—15 iunie) reunea delegați din toate eparhiile țării, stabilind ca arhpăstorul din București să fie și *protos* al tuturor¹⁴. În intervalul de la amintita retragere până spre finele anului, când avea să fie pus în scaunul vacant Miron Cristea, fost episcop de Caransebeș¹⁵, unii clerici mai luminați din capitală s-au gândit că ar fi bine să sprijine o eventuală candidatură a lui Vasile Pârvan. Distinsul istoric, profesor la Universitate din 1909 și membru al Academiei Române din 1911, era o personalitate de prim rang a vieții noastre culturale. De curând rămăsese văduv, căci i-a murit soția în refugiu, astfel că se putea închipui o rapidă ascensiune a lui pe treptele monahale, ca să candideze apoi pentru scaunul de primat.

Cum s-a ajuns la acest proiect mirobolant? Nu se prea cunoaște. Cei din apropiere știau de el. Ar fi putut conduce un mare partid politic sau o mare religie, observa Călinescu¹⁶. Mai exact încă e J. Car-

7. T. Arghezi, *Lume veche, lume nouă*, București, 1958, p. 230-231.

8. *Lucafărul estival, almanah 1982*, f.p.

9. Cf. Vladimir Dumitrescu, *Ce n-a înțeles d-nul E. Lovinescu din personalitatea lui Vasile Pârvan*, București, 1931. Vezi și P. Constantinescu, *Opere și autori*, București, 1928.

10. Cf. G.S., *Nedumerire*, în *Lucafărul*, XXVIII, 1985, 9, p. 6; E. Simion, *Sfidarea retoricii. Jurnal german*, București, 1985, p. 369-370.

11. Al. Zub, *Vasile Pârvan, bibliografie*, București, 1975, p. 332-333, nr. 2715, 2716, 2721, 2722, 2723; *Almanahul Ateneu*, 1, 1986, p. 22-24.

12. Nestor Vornicescu-Severineanu, *Încercări, posibilități și propuneri în vederea înființării patriarhatului înainte de 1925*, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 1975, p. 19.

13. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, III, București, 1981, p. 518.

copino, prietenul clasicist din Franța, care evocă „posibilitatea ce îi fusese oferită de a accede la patriarhatul bisericii sale autocefale”¹⁷.

Numeroși contemporani au sesizat de altfel aerul călugăresc al savantului. Martha Bibescu îl numea, într-o misivă, „mon ami franciscain”¹⁸, iar cei care i-au ascultat prelegerile sau conferințele au rămas cu impresia că marele savant *oficia* pe altarul credinței în spiritualizarea omului.

Este o atitudine pe care detractorii săi de mai târziu aveau să o numească „romantism amestecat cu concepții teologice”¹⁹. Se voia astfel, în anii dictaturii comuniste, abolirea unei tradiții, aceea a idealismului activ pe care Pârvan o reprezenta, ca nimeni altul, în istoriografia și cultura noastră. Cu toate astea, imaginea de ascet al științei și devot al plenitudinii spirituale a rămas legată intim de numele său, deși ultimele decenii au pus mereu o „surdină” raționalistă, spre a-l scuza parcă în fața cenzurii ideologice.²⁰

S-ar putea întreprinde o lectură a operei lui Pârvan în lumina acelei experiențe. Ce a nutrit, în fond, nădejdea unor clerici că marele învățat ar putea contribui și altfel decât pînă atunci la înviorarea spirituală a națiunii române? Cursurile de istorie a religiei și doctrinele salvării? Cele despre drama antică? Evocarea inspirată a „Suferitorului tragic”? Conferința despre *mistica antică*, unde creștinismul era definit ca identificare în suferință cu divinitatea?²¹ Desigur că toate acestea și încă altele²², fără să uităm însăși opera publicată, pe care se puteau sprijini asemenea speranțe.

Spiritul ce se degajă, spre exemplu, din eseu *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*, conceput ca doctrină a sistemului de reforme preconizat după război, e unul esențialmente creștin îndemnat la dăruire, la tensiune spre idealitate. „Fiecare cîrtire e o boală. Fiecare gîrîl pesimist e o erezie împotriva principiului vieții. Scopul și sensul vieții e lupta împotriva morții; nu în nepăsare barbară, ci în afirmare creatoare a vieții, perpetuu multiplicată spiritual. Fiece neglijență, fiecă slăbiciune, fiecă adăstare, fiecă îndoială înseamnă lașitate, fiecă neluptă e necreare, e dezertare de la demnitatea umană. Oamenii care nu spri-

14. Nestor Vornicescu-Severineanu, *op. cit.*, p. 18—20.

15. Mircea Păcurariu, *op. cit.*
.....

16. G. Călinescu, *Vasile Pârvan*, în *Viața literară*, III, 1928, nr. 88; *Faza monumentalului*, ibidem, nr. 93.

17. J. Carcopino, *Souvenirs sur Nicolas Iorga et Vasile Pârvan*, în *Revue des études roumaine*, Paris VII—VIII, 1961, p. 71; Vezi și *Revue archéologique*, Paris 1966, 2, p. 356 *Lettres de Vasile Pârvan à la princesse Bibesco*.

19. C. Daicoviciu, *Poziția antiștiințifică a istoriografiei burgheze române cu privire la daci*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, București, 1954, p. 160.

20. Radu Vulpe, *Vasile Pârvan gînditorul, savantul, profesorul*, în *Luceafărul*, IX, 1966 nr. 2.

21. Pentru formularea temelor respective, v. Al. Zub, *op. cit.*, p. 39—49.

22. Cf. și Al. Zub, *Preocupări de istorie ecleziastică în opera lui Vasile Pârvan*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLVI, 1970, 7—8, p. 390—405.

jină viața în ei înșiși și în aproapele sînt apostatați și ei otrăvesc societatea, trădează viața, sprijină moartea”²³.

Asemenea idei nu puteau trece neobservate într-o lume încă derutată, stoarsă, confuză după experiența războiului de întregire²⁴. Ele l-au apropiat pe Vasile Pârvan, la Iași în plin refugiu, de D. Gusti și alți cărturari ce se interesau de felul cum va trebui să se pună, după război, chestiunea reformelor. El a întocmit și programul cultural pentru acea *Asociație*, din care s-a desprins apoi Institutul Social Român. În acest program, *biserica* își avea locul ei proeminent, alături de școală și alte instituții menite a întreține triplul cult al adevărului, binelui și frumosului²⁵. Se prevedea chiar, între cele opt reforme, și una a bisericii²⁶. Era vorba de clerul de mir, însă și de monahism, de prelați, de seminarii și facultăți teologice, savantul urmărind în toate o „reformă a spiritului dominant”²⁷.

De altfel, esul *Ideile fundamentale*, scris în vara lui 1918 și publicat în primăvara anului următor²⁸, adică tocmai atunci cînd se țeseau în jurul lui Pârvan, discret, firele unui proiect de cointerесare a sa, la vîrf, în soarta bisericii, definea ideea religioasă ca factor socio-cultural, considerînd-o sub unghi *tradiționalist și novator totodată*. După opinia lui Pârvan, „reforma vechilor religiuni” trebuia să țină seama de marile decepții ale spiritului modern sfîșiat de aporii ireductibile²⁹. Dacă „filosofizarea diferitelor sisteme religioase” era un fenomen cunoscut, istoricul înțelegea să-i adauge, complementar, un fenomen de „religiosizare a sistemelor filosofice”, insistînd pentru „aprofundarea lor socială, etică și metafizică”³⁰. În ce privește educația, el formula de pe acum unele rezerve, socotind că „ideea religioasă trebuie lăsată să crească natural, organic”, fără imixțiuni violente și premature. Abia „ușoare și delicate inspirații” pe această linie ar putea fi utile sufletului tînăr³¹.

Asemenea idei puteau avea o anume consonanță cu așteptările unei părți din corul clerical, cea înclinată spre înnoirea bisericii. Sincronia lor cu ideile de reformă ce agitau și acest domeniu e semnificativă. Coincidența cronologică trebuie asociată însă cu afinitatea ideii ca atare, pentru a explica gîndul unor clerici de a-l propune pe Vasile Pârvan în fruntea mișcării de reformă ecleziastică. „Provocarea” a venit prin preotul I.D. Petrescu, deja citat, care la 26 august / 8 septembrie 1919 celebra „toate slujbele”, la un an de la moartea soției lui Pârvan (v. *anexa*), iar la 10 octombrie, acesta din urmă îi explica, epis-

23. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 374.

24. Asupra acestei etape, v. Al. Zub, *Vasile Pârvan, efigia cărturarului*, Iași 1974, p. 367—371.

25. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 173—179.

26. *Ibidem*, p. 177—178.

27. *Ibidem*, p. 178.

28. *Ibidem*, p. 353—375.

29. *Ibidem*, p. 368.

30. *Ibidem*, p. 369.

31. *Ibidem*.

tolar, după o convorbire avută în ajun, cum înțelege el reforma bisericii și de ce crede inoportună ideea de a-l plasa pe eminent în fruntea mișcării. Inoportună, socotea Pârvan, fiind „ar produce mari turburări atât între clericii de mir, cât și între monahi“. Reforma nu se putea mărgini la aspecte administrative. Concepția creștină însăși, după opinia sa, trebuia discutată, spre a se obține „o purificare a dogmelor“, ceea ce nu era de așteptat de la o societate încă imatură sub acest unghi.

Se pare că lucrurile s-au oprit aici. Poziția lui Pârvan era inacceptabilă în situația de atunci. Peste două luni, la 18/31 decembrie 1919, a și fost ales mitropolit primat Miron Cristea, care la 4 februarie 1925 avea să devină întâiul patriarh al României ³².

Relația istoricului cu pr. I.D. Petrescu a continuat însă și după aceea, fiindcă preotul a slujit din nou, la trei ani de la moartea Silviei Pârvan, cum rezultă din ultima misivă reprodușă aici.

După moartea lui Pârvan, o polemică ivită între același preot (care l-a evocat și la mormânt) și Nae Ionescu a pus în discuție, deschis, natura creștinismului său. Preotul susținea că „trăirea“ lui Pârvan a fost una autentic creștină ³³. Filosoful înclina să-i atribuie mai curând o așeză de natură stoică. „L-am cunoscut în acele vremuri de aproape, conchidea acesta, și-mi pot da seama că creștinismul său nu era creștinism“ ³⁴.

Nu e cazul să insistăm aici asupra disputei în cauză, nici să definim în ce măsură ideea de autenticitate justifică, la Pârvan, apropierea de Kierkegaard ³⁵. O analiză a textelor și a contextului, cu toate precauțiile, cu toate dezvoltările de rigoare, ar fi nu numai utilă, însă și stringent necesară. Ea va contribui, neîndoind, la o mai bună cunoaștere a unei mari personalități, a cărei complexitate, profund interioară, e capabilă să ne stimuleze încă.

A N E X E

1918 iul. 29/aug. 10, Focșani — V. Pârvan către pr. I.D. Petrescu, în legătură cu pomenirea soției sale, Silvia, moartă la Odesa. Îi va trimite bani pentru cuvenita slujbă, la care va fi însuși prezent.

Focșani, 10 august 1918

Bulevardul Carol 39

la d. Marin Simionescu-Rîmniceanu

32. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 518.

33. I. D. Petrescu, discurs funebru, în *Universul*, XLV, 150 (2 iulie 1927), p. 3; *Societatea de miine*, IV, 1927, nr. 29—30, p. 373—374; *idem*, *Modernismul în biserică*, în *Cuvîntul*, III, nr. 824 (31 iulie 1927), p. 3.

34. Nae Ionescu, *Duminică*, în *Cuvîntul*, III, 812, (18 iulie 1927), p. 1. V și nr. 824 (31 iulie 1927), p. 3, unde se continuă polemica.

35. Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, București, 1937, p. 99.

Cuvioase Părinte,

Poate că vei fi aflat de nenorocirea care m-a lovit în timpul războiului prin pierderea soției mele, în ziua de 26 august 1917. Împrejurările grele prin care am trecut au împiedicat îndeplinirea completă și punctuală a datoriilor creștinești către memoria de aici a soției mele. Rog dară pe Sfinția Ta să binevoiască a-mi confirma primirea acesteia, spre a-i trimite numai decît prin mandat poștal suma de 200 lei în vederea cheltuielilor pentru serviciul divin de pomenire, de ținut anticipat datei de 26 august stil vechi = 8 septembrie stil nou 1918, cînd se va împlini un an și voi căuta să vin și eu la București spre a asista. Rugîndu-vă pe Sfinția Ta să binevoiască a celebra toate slujbele consacrate de biserică, țin să adaug că înțeleg a pune la dispoziția Sfinției Tale, în afară de suma pomenită mai sus, ca necesară primelor cheltuieli, tot ce va fi de nevoie pentru împlinirea cu cinste a datoriilor de creștin față de soția mea.

Mulțumind anticipat Sfinției Tale pentru primirea binevoitoare a rugămintii mele, o încredințez de sentimentele devotate ce i le păstrez.

V. PARVAN

Profesor la Universitate

Biblioteca Națională (fostă B.C.S., infra BN), ms. 26387.

2

1918, aug. 10/23, Focșani — V. Pârvan către pr. I.D. Petrescu, rugîndu-l să comunice cînd are loc slujba în amintirea soției sale.

Focșani, 10/23 august 1918

Bulevardul Carol 39,

Casa Marin Simionescu-Rîmniceanu

Cuvioase Părinte,

Sunt recunoscător Sfinției Tale pentru răspunsul pe care a-i binevoit să mi-l trimiteți acum patru zile. Astăzi am trimis, pe numele Sfinției Tale, prin Banca Națională, suma de 200 lei și te rog să fii așa de bun să-mi comunici cît mai trebuie, special, în vederea zilei de 26 august st. v. (8 septembrie nou). Aceasta pentru că, prin oamenii bisericii, pe care Sfinția Ta îi are la dispoziție, să se poată face și toate formele și pregătirile materiale în legătură cu serviciul divin, pregătiri pe care eu nu le pot face singur, avînd a veni la București numai pentru ziua însăși a slujbei. Rog totodată pe Sfinția Ta să binevoiască a-mi comunica precis ziua ceremoniei — întrucît ziua de 26 cade duminică și poate Sfinția Ta crede mai potrivită ziua de sîmbătă — ca să pot veni la timp.

Încă o dată, cu toate mulțumirile mele, al Sfinției Tale devotat

V. PARVAN

BN, ms. 26386.

3

1919, oct. 10, București — V. Pârvan către pr. I.D. Petrescu, privitor la condițiile în care ar admite să se citeze numele său în discuția despre reforma bisericii.

București, 10 oct. 1919

Prea Cucernice Părinte,

Ca o concluziune precisă la convorbirea noastră de ieri, îmi iau libertatea a atrage atențiunea Sfinției Voastre asupra următoarelor puncte

1. Întrebuințarea numelui meu în scrierile de propagandă pentru reforma bisericii, publicate de Sf(in)ția V(oastră), trebuie precedată, încă din primul articol, de o lămurire care să sune cam astfel

„Din discuțiunile ce am avut cu d. Pârvan, am înțeles că d-sa nu crede posibilă o folosire a persoanei sale, pentru opera de reformă a bisericii, din următoarele cauze :

a) D-sa crede că introducerea unui mirean ar produce mari turburări atât între clericii de mir, cât și între monahi, cari n-ar putea avea nici o încredere în amestecul unui profan în biserică ;

b) Reforma bisericii nu poate fi pur administrativă. Ea trebuie să plece de la o revizuire a concepției religioase creștine despre lume și viață. Dar societatea noastră, crede d-sa, nu e încă destul de matură pentru a discuta cu liniște o purificare a dogmelor de balastul politico-bisericesc și tradiționalist-păgîn pe care-l cuprind în idei și în cult ;

c) În ce-l privește personal, concepția d-sale filosofică (de caracter metafizic și istoric-religios), deși ar putea fi acceptată din punct de vedere filosofic-religios (general omenesc), nu poate fi însă admisă. crede d-sa, din punctul de vedere specific creștin, al religiei și bisericii ortodoxe.

Eu însă (preotul Petrescu) cred...”

2. După cum am accentuat și la plecarea Sfinției Voastre de la mine, înțeleg să nu vă opresc a întrebuința numele meu, numai ca o pildă pentru necesitățile discuției, dar nu ca o alegere a persoanei.

Fără incorporarea însă, în articolul Sf(in)ției Voastre, a explicațiilor de sub punctul 1, nu aș admite, în nici un caz, întrebuințarea numelui meu în discuția pe care doriți să o începeți.

Cu expresia celor mai alese sentimente ce vă păstrez, rămân al Sfinției Voastre devotat

V. PÂRVAN

BN, ms. 26384 Almanahul Ateneu, 1, 1986, p. 23.

4

1920, iul. 11./București — Vasile Pârvan către pr. I.D. Petrescu, invitându-l la logodna cumnatei sale.

11 iulie 1920

Prea Cucernice Părinte,

Astăseară ați fost rugat să asistați la logodna cumnatei mele. Pentru că nu numai în calitate de preot, cât mai ales în aceea de inimă și de gând, au dorit să vă aibă la această sărbătoare familiară, cumnată-mea vă roagă, prin mine, să citiți cit mai puțin „din carte” și să spuneți, în locul celor obicinuite, Sfinția Voastră câteva cuvinte, ca pentru ceasul hotărîtor prin care trec cei doi tineri pentru o viață întreagă.

Al Sfinției Voastre devotat

V. PÂRVAN

BN, ms. 26388

Băile Herculane, 26 august 1920
Hotel Carol

5

1920, aug. 26, Herculane — V. Pârvan către pr. I.D. Petrescu, cu rugămintea de a fixa ziua cînd va avea loc serviciul divin, la trei ani de la moartea soției sale.

Prea Cucernice Părinte,

Miercuri, la 8 septembrie s.n. (26 august v), se împlinesc trei ani de la trecerea soției mele din viața aceasta. Dorind ca să fiu numai-decît prezent la serviciul divin făcut de Cucernicia Voastră la această tristă aniversare, vă rog să binevoiți a-l fixa pentru ziua de joi, 9 septembrie (27 august), ori, de nu veți putea, una din zilele următoare.

Dacă familia soției mele v-ar ruga să fixați o dată anterioară lui 8 septembrie, vă rog să binevoiți a comunica, din partea mea, că nu am putința de a fi în București înainte de 8 septembrie.

Cu mulțumiri și cele mai bune salutări, al Cucerniciei Voastre devotat

V. PARVAN

BN, ms. 26305